

УДК 811.161.3'37:008

АБ'ЕКТИВАЦЫЯ КАНЦЭПТА «БЯДА» Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

канд. філал. навук, дац. С.М. ЛЯСОВІЧ

(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)

s.liasovich@psu.by

Прадстаўлены спосабы аб'ектывацыі канцэпту «бяда». На матэрыяле слоўнікаў беларускіх прыказак і прымавак, а таксама фразеалагізмаў вылучаны і прааналізаваны карэляцыі канцэпту з рознымі семантычнымі палямі. Вызначаны яго складнікі, якія выразна прадстаўляюць сэнсавы аб'ём. Пададзены характарыстыкі паводле семантычных блокаў, што мадэлююць структуру канцэпту: хатняя прастора, сельская гаспадарка, павер'і, камунікацыя людзей, матэрыяльнае становішча, вопыт і розум, «сваё» / «чужое» і інш.

Ключавыя словы: канцэпт, складнікі канцэпту, семантычнае поле, прыказка, прымаўка, фразеалагізм, аб'ектывацыя канцэпту.

Уводзіны. Канцэпт «бяда» ўяўляе сабой частку экзистэнцыяльных поглядаў народа ў адным шэрагу з канцэптамі «шчасце», «воля», «жыццё» і інш. Тое, як народ ставіцца да негатыву, страт, таксама шмат можа расказаць пра яго характар. Л.В. Мальцава сцвярджае, што ў рускай моўнай карціне свету «бяда, гора, няшчасце» прадстаўляюць адзін эмацыйна-падзейны канцэпт. Мяркуем, гэта справядліва і для беларускай моўнай карціны свету. На думку навукоўцы, сэнсавая структура гэтага канцэпту ўключае наступныя семантычныя складнікі: 1) «падзейны» (падзея, знешнія жыццёвыя абставіны), 2) «ацэначны» (ацэнка абставін жыцця з пункту гледжання будучых наступстваў) і 3) «эматыўны» (выклікае, мае рацыянальнай ацэнкай эмацыянальнае перажыванне) [1, с. 10–11]. Трэба адзначыць, што гэтыя складнікі натуральна карэлююць з тым, што ўвогуле прапанавана разумець пад тэрмінам «канцэпт»:

- канцэпт – тэрмін, які служыць для тлумачэння адзінак ментальных і псіхічных рэсурсаў нашай свядомасці і той інфармацыйнай структуры, якая адлюстроўвае веды і вопыт чалавека;
- канцэпт – апэратыўная змястоўная адзінка памяці, ментальнага лексікона, канцэптуальнай сістэмы і мовы мозга, усёй карціны свету, якая адлюстравана ў чалавечай псіхіцы;
- канцэпт – гэта семантычнае ўтварэнне, якое адзначана лінгвакультурнай спецыфікай і тым ці іншым чынам характарызуе носьбітаў пэўнай этнакультуры [2, с. 35].

Пры разглядзе эмацыянальных канцэптаў значэнне мае паняцце эматыўнасці. Эматыўнасць як лінгвістычная характарыстыка слова, мяркуем, тым не менш, рэпрэзентуе псіхічныя рэсурсы нашай свядомасці, якія, як сцвярджаецца В.А. Маславай, уваходзяць у поле любога канцэпту. Эматыўнасць «можа прывесці да эмацыягеннага эфекта, выклікаць ў маўленчай асобы пэўныя эмоцыі» [2, с. 227], што, як бачна з меркавання Л.В. Мальцавай, па функцыі супадае з трэцім складнікам эмацыйна-падзейнага канцэпту.

У расійскім мовазнаўстве ў канцы ХХ ст. сфарміравалася такая галіна лінгвістыкі як эматыялогія (тэрмін прапанаваны У.І. Шахоўскім) і даследаванне канцэптаў эмоцый ужо мае вялікую базу ў выглядзе манаграфічных і дысертацыйных даследаванняў: працы Н.В. Дарафеевай [3], С.В. Заікінай [4], Н.А. Крайскай [5], С.Г. Варкачова [6] і многіх інш. Эмацыйныя канцэпты на матэрыяле беларускай мовы – маладаследаваная галіна. Можна прыгадаць адзінкавыя працы: В.С. Тарасюк [7], А.Л. Садоўскай [8], М.С. Рубцовай [9] і інш. Такім чынам, вывучэнне эмацыйных канцэптаў, і ў прыватнасці эмацыйна-падзейнага канцэпту «бяда», актуальна на сучасным этапе развіцця беларускага мовазнаўства.

Асноўная частка. Сэнсавая структура любога канцэпта на першым этапе выяўляецца з дапамогай дэфініцыйнага аналізу ключавых слоў, што рэпрэзентуюць канцэпт. Акрэслім лексікаграфічны патэнцыял лексем «бяда». У «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» пададзены наступныя дэфініцыі: «1. Няшчасце, нядоля, гора. 2. Непрыемнасці, клопат. 3. Галеча, нястача, недахоп сродкаў для жыцця. 4. у знач. вык. Дрэнна, нядобра; непрыемнасці. 5. (з адмоўем). Неістотна, не мае значэння» [10, с. 434–435]. Тут жа ў слоўнікавым артыкуле падаецца шэраг найбольш ужывальных устойлівых выразаў са слова «бяда»: **Бяда вялікая** – не мае значэння, няважна. **Бяда малая** – не датычыцца каго-н. **Бядой латаны** – вельмі бедны. **Далей ад бяды (граху)** – пра нежаданне ўвязвацца ў складаную непрыемную гісторыю. **Дапамагчы бядзе (гору)** – выратаваць з бяды, з цяжкага становішча. **Лезці ў бяду** – апынацца ў цяжкім, крытычным становішчы. **Не твая (мая, яго і г.д.) бяда** – не твая (мая, яго і г.д.) справа, што табе (мне, яму і г.д.) абыходзіць. **Такой бяды; толькі (той) бяды** – не мае значэння; ну дык што ж! **Як на бяду** – як назнарок, як на тое.

Трэба згадаць і пра словаўтваральны патэнцыял лексемы бяда, прадстаўлены ў тлумачальным слоўніку шэрагам аднакарэнных слоў: **БЯДАК**, бедака́, м. Разм. Той, хто вечна гаруе, бяздольны;

няшчасны, гаротны. **БЯДАЦКІ**, -ая, -ае. Разм. Уласцівы бедаку. // Поўны гора, бяды. **БЯДАЧКА** Разм. Жан. да бядак. **БЯДАЧЫ**, -ая, -ае. Які мае адносіны да бедака, уласцівы бедаку. **БЕДАВАННЕ**, -я, н. Дзеянне і стан паводле знач. дзеясл, бедаваць. **БЕДАВАЦЬ**, бядую, бядуеш, бядуе; *незак.* і. 1. Цярпець душэўныя пакуты; выказваць перажыванні, смутак, жаль. 2. Турбавацца, хвалявацца, клапаціцца аб кім-, чым-н. 2. Жыць у нястачы, беднасці; гараваць. **БЕДАЛАГА**, -і, ДМ -у, Т -ам, м.; ДМ -лазе, Т -ай, -аю, ж. Разм. Чалавек, які трапіў у бяду. // Нешчаслівы, варты спачування чалавек. **БЕДАЧЫНА** Разм. Тое, што і бедалага. Згаданы шэраг аднакарэнных слоў ілюструе аб'ектывацыю бяды як падзеі праз асобу чалавека, чалавек выступае як суб'ект, аб'ект і індыкатар падзеі.

Слова «бяда» суправаджаецца вельмі шырокім колам лексем блізкіх па значэнні ў «Слоўніку сінонімаў і блізказначных слоў» М. Клышкі: «**бяда**, гора, няшчасце, ліха, ліхое, нядоля, бяздолле, нягода, зло, нядобрае, кепскае / час, эпоха няшчасцяў: ліхалецце; бядота, горасць, гарота, ліхасць, злыбеда, злыбедзь, кепства, непамыслота, напасць, насланне, навала, навалач, наваль, безгалоўе, нявыкрутка, непярэліўкі (разм.); пляга (абл.); удар, біч, навалыніца, пераплёт, перапалка, балота, каша, пекла, пастка, сіло, мухалоўка, балячка, трасца, чума, пракляцце, кара, хмара, тупік, трагедыя, драма, катастрофа (перан.) □ чорны дзень, чорная гадзіна, чорная часіна, цяжкая часіна, злая гадзіна, ліхая гадзіна, ліхі час» [11]. Як можна заўважыць з сінанімічных слоў і выказаў, бяда часта ўспрымаецца, як адрэзак часу (асабліва гэта бачна ва ўстойлівых выказах з пераносным значэннем), як хвароба. Ва ўстойлівых адзінках узмацняе адмоўную канатацыю негатыўная сімволіка чорнага колеру.

Этымалогія слова «бяда» ў многіх славянскіх мовах сугучна, знаходзіць паралелі з іншымі мовамі: у літоўскай і латышскай гэта слова мае значэнне «клопаты, гора», у гоцкай – «прымусіць», у грэчаскай – «пераконваю, угаворваю», у албанскай – «клятва, прысяга» [12, с. 334]. Цікава тое, што ў шэрагу моў на ўзроўні этымалогіі засведчана дзеянне, прычым прадпісальнае, як парада, імператыву, з семантыкай знешняга прымусу. Гэта можа быць звязана з тым, што нягоды ў жыцці чалавека звязваліся з уздзеяннем знешняй вышэйшай сілы (багоў, лёсу, выпадку). Засталася гэта семантыка і ў ядры сучаснага канцэпту.

Частотны слоўнік беларускай мовы адзначае гэта слова як адно з самых ужывальных – у пераліку першай тысячы самых ужывальных слоў: 612 згадак на 332 фрагменты [13, с. 79], большасць з якіх у мове вуснай народнай творчасці. Гэты факт сведчыць не толькі пра важнасць і актуальнасць гэтага канцэпту для беларускай лінгвакультуры, але і пра яго працяглы час існавання ў такім статусе.

Скарбніцай духоўнага і практычнага вопыту чалавека з'яўляюцца фразеалагізмы, прыказкі і прымаўкі. Аналіз устойлівых выказаў на матэрыяле шэрагу слоўнікаў [13 – 19] паказвае, што для беларуса вызначаецца як знакавае, важнае, што мае асаблівае значэнне. Дыяпазон карэляцый канцэпту «бяда» ў складзе парэмій і фразеалагізмаў можа быць прадстаўлены наступнымі семантычнымі палямі, якія арганізуюць адпаведныя канцэпты беларускай мовы:

1. Хатняя прастора: *Бяда не мець свайго вугла. Не бяда, што хата згарэла, але і клопоў ляснула.* Першая прымаўка падкрэслівае важнасць для чалавека мець хату, бо «безумоўнай у традыцыйным беларускім грамадстве была сувязь дома і асабістай жыццёвай долі чалавека, – згадвае У. Лобач. – Гэтая непарыўная сувязь падкрэсліваецца тым, што хата – адзіна магчымая рытуальная прастора, дзе рэалізуюцца абрады, якія сімвалічным чынам афармляюць асноўныя вехі чалавечага жыцця...» [20, с. 278]. Вугал у дадзеным выпадку невыпадкова сінекдаха, якая таксама мае сімвалічнае значэнне. Кут «выкарыстоўваўся і самімі гаспадарамі ў працэсе будаўніцтва хаты для прадуквання добрай, заможнай долі», а таксама пры варожбах іншых, бо гэта «месца, дзе змыкаюцца дзве сцяны, тым самым абдымаючы ўсю нутраную прастору хаты» [20, с. 282]. Мяркуем, што другая прыказка таксама звязана з разуменнем хаты, як прасторы, напоўненай інфармацыяй, якая прадвызначае жыццё чалавека. І адсутнасць шкадавання па страце – гэта магчымаць абнуліць, знішчыць негатыўныя ўплывы на чалавека. Выраз «клопоў ляснула» ў дадзеным выпадку трэба разумець шырэй, метафарычна.

2. Сельская гаспадарка: *Асот ды лебяды – для палетку бяда. Не бяда, калі есць лебяды. То не бяда, што ў жыцце лебяды – няма гарэй бяды, як ні жыта, ні лебяды. Калі расце лебяды, дык гэта не бяда, а калі расце званец, дык хлеба канец.* Чалавек, які спрадвеку харчаваўся з гаспадаркі, і дабрабыт якога часткова залежаў ад прыроды, маркіраваў неспрыяльныя ўмовы лексемай «бяда», што згадваецца побач з пустазеллем – лебяды, асот, званец.

3. Адносіны да ежы. Калі ў чалавека здараецца нейкая бяда, есці яму не хочацца: *Як бяда, не смашна яда. Як прыйдзе бяда, не палеце ў горла яда. То не бяда, што н'еца вада, а то бяда, што не н'еца вада.* Праўда, у некаторых выпадках прыказкі фіксуюць адваротнае: *Калі бядуеш, больш хлеба зжуеш. Што гэта за бяда, што гэтак н'еца вада. Я сваю бяду голадам не перавяду: піць, есць мушу, бо бярэ за душу.* Устойлівы выраз «не бяда» пазначае, што для чалавека важна якасць харчавання, але разам з тым пазначае неабходны мінімум для падтрымкі жыццёвых сіл – гэта хлеб і вада: *Калі есць хлеб і вада – гэта не бяда. Не вялікая бяда, калі хлеб ды вада. Хоць з вадою, было бы не з бядою. Хлеб з вадою, але не з бядою. Еш хлеб з вадою, абы не з бядою. Лепш хлеб з вадою, як з бядою. Лепш хлеб з вадою, чым пірог*

з бядою. Часам з квасам, а парой з вадой, ці то з бядой. Не вялікая бяда, што без рыбы серада. Большы бяды, як яды. Лебяды ў гэтым сэнсе выступае маркерам галечы чалавека: *З гора, з бяды пад'еў лебяды.*

4. Стасункі людзей у складанай сітуацыі: *Шукай сабе сябра ў бядзе. Хто ў бядзе і ў вялікім няшчасці не быў, той і праўдзівых прыяцелью не знае. Той не можа быць другам, хто абыйдзе ў бядзе кругам. Як бяда, то: «Братка».* Бяда выступае выпрабаваннем якасці адносін людзей аднаго да другога.

5. Матырыяльнае становішча: *Хто сам бяды зазнаў, той беднаму веры дасць. З бяды да роскашы то хутка прывыкаеш, але з роскашы да бяды – то не. Бяда з грошамі, а без грошай яшчэ больша. Та бяда не бяда, каторая па дзеньгі пайшла.* Бяда так ці інакш звязана з беднасцю, у другім кантэксте слова ўжыта як замяняльнік, абсалютны сінонім беднасці, хоця ёю не вычэрпваецца. Апошняе выслоўе падкрэслівае, што безграшоўе – не самы горшы варыянт паняцця «бяда». Часам багацце наадварот дрэнна ўплывае на жыццё чалавека: *Чалавек гора вытрывае, а роскашы не.*

Бяда можа выступаць стымулам узбагачэння: *Бяда грошы знайдзе. Абы бяда – грошы будуць. Як дасць Бог бяду, то й грошай здабуду. Абы струн, будуць вошы, абы бяда, будуць грошы.* Выслоўі адлюстроўваюць веру ў наканаванасць вырашыць праблему праз з'яўленне матэрыяльнай падтрымкі з невядомай крыніцы, быццам бяда прадукуе крыніцу ўзбагачэння.

6. Асэнсаванне паняццяў «сваё» і «чужое»: *Мая бяда – мая нуда. Я гэтую бяду пальцам развяду. Чужую бяду пальцам развяду. Чужую бяду і я развяду, а сваю і вадою не разалью. Чужую бяду па нітачы развяду, а сваю і рукою не адолею. Чужую бяду і рукамі развяду, а сваей і віламі не сапхну. Чужую бяду і на валасу развяду, а сваю і каўшом не выграбу. Чужую бяду я на валасу развяду, а к сваей ума не пракладу. Чужую бяду і рукамі развяду, а на сваю і ўма не дабярэ. Чужую бяду і січас развяду, а на сваю бяду райца не знайду. Сваю бяду на другога ўзвяду. Кожны прыгадвае сваю гору. Сваю бяду на суседа ўзвяду. Чужой бядзе не дапаможаш.* Бяда выступае як спосаб асэнсавання паняццяў «сваё» і «чужое». У большасці выслоўяў свая бяда ўспрымаецца больш маштабнай у параўнанні з чужой, адпаведна і нейтралізаваць чужую ўяўляецца простым. Цікава, што ў рытуальных дзеяннях па нейтралізацыі бяды ўдзельнічаюць рукі чалавека (пальцы), валасы, ніткі.

7. Ацэнка мужчынам жанчыны: *Не бяда, што чорна, абы была б праворна. Не бяда, што чорна, абы лён праворна церла.* Маркер «не бяда» хоць і падкрэслівае, што больш важныя якасці жанчыны звязаны з гаспадарліваасцю, а не з яе знешнасцю, тым не менш, сведчыць, у першую чаргу, пра сітуацыю выбару для мужчыны (прыгажосць або гаспадарліваасць). Але разам з тым сама згадка мужчынам двух якасцяў для параўнання сігналізуе пра тое, што ў яго свядомасці па важнасці яны могуць стаяць побач. Тое, што не важна, не згадваюць увогуле.

8. Колькасць, інтэнсіўнасць: *Адна бяда не дакучыць. Адною бяды заўсёды мала. Адна бяда – не бяда. То не беда, калі адна, але дзве, або тры. Адна бяда не бяда, дзве бяды – паўбяды, калі трэцюю надыбаеш, вот тады бяду спазнаеш. Адна бяда замала, трэба дзесяць.* Прыведзеныя выслоўі ўказваюць на высокі узровень трываласці чалавека да бяды і псіхалагічную гатоўнасць вырашаць адразу шэраг праблем.

9. Бяда як субстанцыя, ад якой цяжка пазбавіцца: *Бяда да хвароба як дзве птушкі-зязюлькі: накукуешся ўдоваль, пакуль яны вытаўкуцца. Часта адбываецца персаніфікацыя – бяда ўяўляецца з уласцівасцямі чалавека: Калі адна бяда ідзе, то й другую за ручку вядзе. Бяда на бядзе, як на шчэпачцы, едзе. Бяда ідзе і прычыну вядзе. Бяда на бяду лезе. Бяда бяду гоніць. Бяда заўсёды ў пары ходзіць. Па бядзе дзве бядзе. Бяда бяду вядзе, а трэцяя паганяе. Бяда за бядою ходзіць з калядою. Бяда за бядою, як рыба за вадою. Бяда вызначаецца пладавігасцю: Ліха адной бядзе прыйсці, то бяда бяду родзіць. Як прыйшла бяда, адчыняй варата. Калі бяда ходзіць, з сабою ўсю радню сваю водзіць. Гора адно не ідзе, а за сабою сем вядзе.*

10. Вопыт і разум: *Бяда наўчыць. Бяда розуму учыць. Прыйдзе бяда, купіш вума. Бяда дакучыць, тады чалавек розуму навучыць. Бяда да мука – тая ж навука. Бяда вывучыць і вымучыць. Бяда (гора) хоць мучыць, да жыць вучыць. Бяда падбіраецца, (чалавек) вума набіраецца. Пасля бяды кожны разумны. Бяда ўспрымаецца як вызначальнік вопытнага і разумнага чалавека, станоўчая канатацыя звязана з разуменнем удасканалення чалавека праз негатыўны вопыт.*

11. Асэнсаванне бяды праз час: *Дзяды не відалі бяды. Нашы дзяды не зналі бяды, але ж унукі набраліся мукі. Малыя дзеткі – малыя і бедкі, выраслі дзеткі – выраслі і бедкі.* У прыказках вызначаецца эгацэнтрычны падыход моўцы, для якога свае нягоды павялічаныя ў маштабе, а таксама рэфлексія адносна негатыўных падзей.

12. Прычына бяды: *Млын меле – мука будзе, язык меле – бяда будзе. За дурной галавой нагам неспакой (бяда, гора).* Выслоўі адзначаюць прычынна-выніковую сувязь паміж такімі чалавечымі якасцямі як балбатлівасць і глупства і іх дрэннымі наступствамі. Асобна можна вылучыць народныя павер'і: *Калі сена без меры на возе, дык будзе бяда ў дарозе. Пан з панам пазнаецца, а мы ўсё такі ў бядзе. Курцыця спявае – бяда чакае. Калі воран каркае (крача) – бяда будзе.* Народныя павер'і фіксуюць сувязь бяды з парушэннем меры, нормы.

Трэба зазначыць цесную сувязь паняццяў бяда і гора. Гэтыя лексемы выступаюць як сінанімічныя і ў мове, і ва ўстойлівых выразях часта падаюцца як варыянтныя: *Бяда скача, бяда плача = Гора плача, гора скача, гора й песенькі пяе*. Як бачна з апошняга выслоўя, нягоды не змяняюць жыццёвы аптымізм, а суправаджаюцца праявамі пазітыву – скокі, песні, смех: *(1) смех і гора. У горы жыць ды з перцам есці*. У асобных выслоўях гора бачыцца як узмоцнены варыянт бяды: *Ад бяды ўцёк, ды ў гора трапіў*. Гуань Юаньюань і А.Ю. Свірыдава ўвогуле разглядаюць гора і бяду як адзін канцэпт [21]. Дэфініцыі, якія падае слоўнік да слова «гора», паўтараюць вызначаныя складнікі канцэпта бяда – падзейнасны, эматыўны і ацэначны: «1. Стан глыбокага смутку, душэўнага болю, выкліканы якім-н. няшчасцем. 2. Жыццёвыя нягоды, мукі, нястача. 3. у знач. вык. Разм. Бяда, няшчасце» [22, с. 69]. Гора ўяўляецца як нейкая вадкая субстанцыя, рэчыва: *выплакаты гора; глынуць гора, гора ў слязах утапіць, паспытаць гора*.

Азначэнні, якія падаюцца ў слоўніку эпітэтай, у большасці сваёй падкрэсліваюць маштабансць негатыўнасці: «ГОРА. Адчайнае, барадатае, безвыходнае, безнадзейнае, беспрасветнае, бязмернае, велізарнае, вечнае, вострае, вялізарнае, вялікае, гаручае (нар.-паэт.), глухое, глыбокае, горкае (нар.-паэт.), грознае, жаклівае, звонкае, злое, злоснае, ліхое, лютае, маладое, маўклівае, мацярынскае, найвялікшае, невыказнае, невымернае, невымоўнае (разм.), незагойнае (разм.), неймавернае, непазбыўнае, непамернае, непапраўнае, неразвейнае (аўт.), несучешнае, нявыказанае, нязмернае, няўгойнае (разм.), няўтольнае, няўцешнае, палахлівае, пякучае, роднае, сапраўднае, святае, спрадвечнае, страшнае, сусветнае, цяжкае, чалавечае, чорнае, шчырае» [23].

Заклучэнне. Як сведчыць прааналізаваны матэрыял, ужыванне лексемы «бяда» – гэта маркер важнасці, на што звярнуць увагу, чаго сцерагчыся, ці, наадварот, канстатацыя калектыўнага вопыту, з чым чалавек можа справіцца, але пазбаўленне ад чаго для яго выпрабаванне, з чым звязаны яго страхі. Канцэпт «бяда» суадносіцца з канцэптам «гора» як сінанімічныя, часам ідэнтычныя.

Усё згаданае дазваляе наступным чынам прадставіць структуру канцэптуальнага поля канцэпту:

1. Падзейны складнік. Паняцце бяды ўключана ў свядомасці носьбітаў мовы ў ланцужок прычынна-выніковых сувязей: прычыны бяды (парушэнне меры) – бяда – бяда як прычына (стымул узбагачэння, розуму і вопыту). Суб'ектам бяды-падзеі выступае часцей чалавек, чым вышэйшая сіла, на што ўказваюць акрэсленыя ва ўстойлівых выразях прычыны, чалавек выступае як суб'ект, аб'ект і індыкатар падзеі. Падзея – гэта тое, што мае часавыя межы, можа таму бяда часта ўспрымаецца як часавы адрэзак. Але часам бяда ўяўляецца жывой істотай, якая мае ўласную волю вызначае лёс чалавека.

2. Ацэначны складнік. Адною з важных характарыстык выступае інтэнсіўнасць негатыўу і колькасная прадстаўленасць бяды. Бяда звязана з полем ацэнкі міжасобасных зносін – як гендарных, так і сяброўскіх. Карэляцыі з семантычным полем «матэрыяльнае ўзбагачэнне» звяртае да каштоўнасці паняцця меры (бядой можа быць і беднасць, і раскоша).

3. Эматыўны складнік. Эмацыянальная ацэначнасць устойлівых выказаў, якія аб'ектывуюць канцэпт «бяда», вар'іруецца ад мінуса да плюса, што праяўляецца ў апісанні патэрнай паводзін – сум, смех. Бяда вызначае адносіны людзей: або збліжае іх, выпрабоўвае сяброўства, або раз'ядноўвае людзей. Такім жа неадназначным з'яўляецца ўплыў бяды на матэрыяльны стан чалавека. Архетыпічнасць ежы падкрэсліваецца тым, што менавіта стан бяды чалавек праецыруе на адносіны да ежы (жадае / не жадае есці, піць).

У выніку была пабудавана мадэль ўяўленняў пра бяду ў моўнай карціне свету беларусаў. Канцэпт выступае як характарыстыка жыцця чалавека. Гэты канцэпт можна назваць не толькі падзейна-эмацыянальным, але і філасофскім, экзистэнціальным. Для беларусаў бяда з'яўляецца штуршком да набывання новага вопыту, т.ч. беларусы знаходзяць у бядзе не толькі негатыўнае, яна не змяняе жыццёвы аптымізм. Чалавек усведамляе, што гэта як падзея, якая мінае, не доўжыцца вечна, чым і абумоўлены філасофскія адносіны да бяды. Бяда не выклікае страх, але выклікае сістэму дзеянняў, якія можна назваць рытуальнымі. Вызначаюцца карэляцыі з такімі архетыпічнымі базавымі сферамі жыцця чалавека як ежа, хата.

ЛІТАРАТУРА

1. Мальцева, Л. В. Эмотивно-событийный концепт «горе, беда, несчастье» в русской языковой картине мира : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Л. В. Мальцева. – Новосибирск, 2009. – 24 с.
2. Маслова, В. А. Введение в когнитивную лингвистику : учеб. пособие / В. А. Маслова. – 2-е изд., испр. – М. : Флинта: Наука, 2006. – 296 с.
3. Дорофеева, Н. В. Удивление как эмоциональный концепт (на материале русского и английского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Н. В. Дорофеева. – Волгоград, 2002 – 19 с.
4. Заикина, С. В. Эмоциональный концепт «страх» в английской и русской лингвокультурах (сопоставительный аспект) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / С. В. Заикина – Волгоград, 2000. – 188 с.
5. Красавский, Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н. А. Красавский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 495 с.
6. Воркачев, С. Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа / С. Г. Воркачев. – Краснодар, 2002. – 142 с.

7. Тарасюк, В. С. Семантика канцэпта «шчасце» ў творчасці Яўгеніі Янішчыц / В. С. Тарасюк // Текст. Язык. Человек. Неделя русской филологии в Мозырском гос. пед. ун-те им. И. П. Шамякина : сб. науч. трудов VI Международной научной конференции. В 2 ч. Редколл.: С.Б. Кураш (отв. ред.) [и др.]. – Мозырь : МГПУ им. И. П. Шамякина, 2011. – Ч. 2. – С. 93–94.
8. Садоўская, А. Л. Фразеасемантычнае поле «каханне» ў беларускай мове / А. Л. Садоўская // «Мова – Літаратура – Культура» : матэрыялы VI Міжнар. навук. канф., Мінск, 28–29 кастр. 2010 г. : у 2 ч. / Беларус. дзярж. ун-т. – Ч. 1. – Мінск : РІВШ, 2011. – С. 316–323.
9. Рубцова, М. С. Афарыстычная інтразона канцэпту «шчасце» ў беларускай мове [Электронны рэсурс] / М. С. Рубцова, А. Л. Садоўская // Мова і літаратура ў XXI стагоддзі: актуальныя аспекты даследавання : матэрыялы IV Рэсп. навук.-практ. канф. маладых вучоных, Мінск, 17 сак. 2017 г. / Беларус. дзярж. ун-т ; рэдкал.: П.І. Навойчык (адк. рэд.) [і інш.]; – Мінск : БДУ, 2017. – С. 165–169.
10. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы / АН БССР, Інстытут мовазнаўства імя Я. Коласа; пад агульн. рэд. К. К. Атраховіча : у 5 т. – Мінск : Беларуская Савецкая Энцыклапедыя, 1977–1984. – Т. 1. – 1977. – 608 с.
11. Клышка, М. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў [Электронны рэсурс] / М. Клышка / 2-е выд., выпр. і дапоўн. – Менск : Вышэйшая школа, 1993. – Рэжым доступу: <http://www.slounik.org/sinonimyk/>. – Дата доступу: 31.10.2018.
12. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 1. А–Бязэйка / В. У. Мартынаў [і інш.]; рэд. В. У. Мартынаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978. – 440 с.
13. Мажэйка, Н. С. Частотны слоўнік беларускай мовы / Н. С. Мажэйка. – Мінск : Зоркі гор, 2006. – 658 с.
14. Прыказкі і прымаўкі ў 2 кнігах. – Кн. 1 / Рэд. А. С. Фядосік. – Мінск : Навука і тэхніка, 1976. – 560 с.
15. Прыказкі і прымаўкі ў 2 кнігах. – Кн. 2 / Рэд. А. С. Фядосік. – Мінск : Навука і тэхніка, 1976. – 616 с.
16. Лепешаў, І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Т. 1. А–Л. – Выд. 2-е, дап. і выпраўл. – Мінск : БелЭн, 2008. – 672 с.
17. Лепешаў, І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Т. 2. М–Я. – Выд. 2-е, дап. і выпраўл. – Мінск : БелЭн, 2008. – 668 с.
18. Санько, З. Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем [Электронны рэсурс] / З. Санько. – Менск : Навука і тэхніка, 1991. – Рэжым доступу: <http://www.slounik.org/sanko/>. – Дата доступу: 31.10.2018.
19. Варлыга, А. Прыказкі Лагойшчыны [Электронны рэсурс] / А. Варлыга. – Нью-Ёрк, Мюнхен : БНІМ: Фундацыя П.Крэчэўскага, 1966. – Рэжым доступу: <http://www.slounik.org/lahojsk/>. – Дата доступу: 31.10.2018.
20. Лобач, У. А. Міф. Прастора. Чалавек: традыцыйны культурны ландшафт беларусаў у семіятычнай перспектыве / У. А. Лобач. – Мінск : Тэхналогія, 2013. – 510 с.
21. Гуань Юаньюань. Концепт «горе, беда, несчастье» в русской языковой картине мира / Гуань Юаньюань, А. Ю. Свиридова // Электронное научное издание «Ученые заметки ТОГУ». – 2016. – Том 7, № 3(2). – С. 151–153.
22. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа; пад агульнай рэд. К. К. Атраховіча (К. Крапівы) : у 5 т. – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. – Т. 2. – 1978. – 768 с.
23. Гаўрош, Н. Слоўнік эпітэтаў беларускай мовы [Электронны рэсурс] / Н. Гаўрош. – Мінск : Вышэйшая школа, 1998. – Рэжым доступу: <http://www.slounik.org/epitety/>. – Дата доступу: 31.10.2018.

Паступіў 03.12.2018

THE OBJECTIFICATION OF THE CONCEPT "TROUBLE" IN THE BELARUSIAN LANGUAGE

S. LIASOVICH

The article deals with the ways of the objectification of the concept "trouble". The concept correlations with various semantic fields are identified and analyzed on material of the dictionaries of Belarusian proverbs and sayings and phraseological units. Its components are defined, which clearly represent the semantic scope. The characteristics by semantic blocks modelling the structure of the concept are given: home space, agriculture, beliefs, people's communication, financial situation, experience and reason, "our" vs. "their", etc.

Keywords: concept, concept components, semantic field, proverb, saying, idiom, concept objectification.